

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Мовознавство

УДК 811.124:811.111

Олена ГРУЩАК,

*викладач кафедри романської філології та компаративістики,
викладач кафедри мовної та міжкультурної комунікації
Дрогобицького державного педагогічного університету,
імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) olena_h@wp.pl*

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ *AMICITIA* / *FRIENDSHIP* В ЛАТИНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ (НА МАТЕРІАЛІ ПАРЕМІЙ)

*У статті проведено аналіз особливостей паремійної вербалізації концепту *AMICITIA* / *FRIENDSHIP* в латинській та англійській мовах. У роботі виявлено та окреслено національно-культурну специфіку досліджуваного концепту в латинській та англійській мовних картинах світу.*

Ключові слова: *концепт, лінгвокультура, паремія, національно-культурна специфіка.*

Літ. 10.

Olena HRUSHCHAK,

*lecturer of Roman Philology and Comparative Studies Department,
lecturer of Language and Intercultural Communication Department, Drohobych Ivan
Franko State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) olena_h@wp.pl*

VERBALIZATION OF THE CONCEPT *AMICITIA* / *FRIENDSHIP* IN THE LATIN AND ENGLISH LANGUAGES (IN PAROEMIAS)

*The article deals with the contrastive analysis of the concept *AMICITIA* / *FRIENDSHIP* in the Latin and English paroemiac funds. The paper focuses on the national and cultural peculiarities of the concept in the Latin and English language pictures of the world.*

Key words: *concept, linguoculture, paroemia, national and cultural peculiarities.*

Ref. 10.

Елена Грушак,

*преподаватель кафедры романской филологии и компаративистики,
преподаватель кафедры языковой и межкультурной коммуникации
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана
Франко (Украина, Дрогобыч) olena_h@wp.pl*

ВЕРБАЛІЗИЦІЯ КОНЦЕПТА *AMICITIA* / *FRIENDSHIP* В ЛАТИНСЬКОМУ ТА АНГЛІЙСЬКОМУ ЯЗЫКАХ (НА МАТЕРІАЛІ ПАРЕМІЙ)

Статья посвящена сравнительному анализу концепта AMICITIA / FRIENDSHIP в латинских и английских паремиях. Основная цель состоит в исследовании и выявлении национально-специфических компонентов анализируемого концепта в латинской и английской языковых картинах мира.

Ключевые слова: концепт, лингвокультура, паремия, национально-культурная специфика.

Лит. 10.

Постановка проблеми. Концепт *ДРУЖБА* є одним із ключових для більшості культур світу, оскільки питання, пов'язані з міжособистісними взаєминами, завжди мали і мають першочергове значення в житті суспільства і окремої людини зокрема. 'Дружба' як фрагмент внутрішнього світу людини, її внутрішнього життя в історії розвитку культури та соціуму сприймалася та сприймається як одне з основоположних явищ та визнається одним із первинних чинників людських взаємин, що відображено і в мовній концептуалізації поняття 'дружба' [6, 151]. Концепт *ДРУЖБА* розглядається як цінність універсальна, проте слід підкреслити, що змістове наповнення даного концепту, що є відображенням світосприйняття представників певного етносу, відрізняється національно-культурною специфікою. У кожного народу свої уявлення про суть та зміст дружби, про необхідність та важливість цього явища у житті людини; свої уявлення про те, хто є чи не є другом. Національна картина світу знаходить своє яскраве відображення у паремійному складі мови, в якому зафіксовані народні традиції, звичаї та культура, моральні й естетичні цінності, міфологічні та релігійні уявлення, в яких виявляються культурно-історичні, духовні цінності етносу та його пріоритети. У паремійному стоці відображено всі універсальні та специфічні поняття, особливості життєвої філософії етносу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Концепт *ДРУЖБА* неодноразово привертая увагу дослідників. Група лінгвістів, серед яких О. О. Арапова, Р.М. Гайсіна, О. Ю. Лукашкова, Л. В. Садчікова, О. Д. Шмелев досліджували концепт *ДРУЖБА* на матеріалі російської мови; такі мовознавці, як Н. Ю. Толчина, М. О. Хізова, О. М. Лунцова, О. С. Осипова, Н. С. Хван проводили порівняльний аналіз концепту в російській та англійській мовах; Ж. А. Дягілева з'ясовувала особливості вербалізації концепту німецькими фразеологічними одиницями; Г. В. Приходько проводила порівняльний аналіз німецькомовних та російськомовних засобів його вербалізації; О. С. Донцова досліджувала національно-культурну специфіку концепту *ДРУЖБА* в англійській та українській мовних картинах світу на матеріалі паремій.

Актуальність дослідження зумовлена загальною спрямованістю сучасних мовознавчих студій на виявлення та аналіз лінгвістичних явищ, пов'язаних із культурою, свосвідним ідіоетнічним світосприйняттям, і визначається необхідністю аналізу паремій, в яких реалізується концепт AMICITIA / FRIENDSHIP у латинській та англійській мовах. Не можна не погодитись із думкою *Е. Кокаре, котрий стверджував, що досліджувати паремії кожного народу ізольовано, не беручи до уваги паралелі у фольклорі інших народів, означало б описувати лише зовнішній бік цих специфічних явищ культури, не торкаючись їх суті [3, 6]. Тим більше,* що в основі світогляду більшості європейських культур, до яких належить і англійська, лежить антична культура, поняття котрої стали базою мовних картин світу сучасних етносів.

Метою цієї наукової розвідки є проведення зіставого аналізу концепту AMICITIA / FRIENDSHIP, що актуалізуються в одиницях паремійного фонду латинської та англійської мов; визначення універсального та національно-культурної специфіки уявлень про дружні стосунки в носіїв вище вказаних мов. Об'єкт дослідження становлять прислів'я і приказки, що репрезентують концепт AMICITIA / FRIENDSHIP у паремійних корпусах

латинської та англійської мов. Предметом вивчення є особливості мовної репрезентації універсальних та колективних уявлень про дружбу, об'єктивованих у пареміях вище вказаних мов. Матеріалом для дослідження послужили близько 180 латинських і 150 англійських паремій, відібраних із паремійних словників, добірок, довідників, фразеологічних словників.

Виклад основного матеріалу. Давні римляни надзвичайно високо цінували дружбу, що була для них не лише окрасою життя (*Amicitia vitam ornat*), великим чи найвищим благом (*Amicitia est magnum bonum, Maximum bonum est amicitia*), а навіть більше – смыслом життя (*Vitae sal amicitia*), невід'ємною його складовою (*Sine amicitia vita nulla est*). В ієрархії цінностей дружба посідала високе місце, поцінювалася вище усіх благ чи то духовних, чи тим більш матеріальних: *Nummis praestat career quam amicis* (Краще бути без грошей, ніж без друзів). У латинських пареміях йдеться: у небезпеках друг цінніший, ніж гроші: *Nummis potior amicus in periculis*. Для римлян вірний друг – це найкращий скарб у житті: *Amicus {fidus} optima vitae possessio*.

У колективній свідомості англосовного етносу вірна дружба також сприймається як явище цінніше, про що свідчать лексеми: *gold* (золото), *jewels* (дорогоцінності), **treasure (скарб)**, *the richest furs* (найдорожчі хутра), **money (гроші)**, **напр.:** *They are rich who have friends* (Багаті ті, хто має друзів); *A friend by your side can keep you warmer than the richest furs* (Друг біля тебе зігріває краще, ніж найдорожчі хутра); **A friend in the market is better than money in the purse** (Друг на ринку кращий, ніж гроші в гаманці); **He that has found a faithful friend has found treasure (Той, хто знайшов вірного друга – знайшов скарб)**. Ця думка підтверджується ще цілою низкою синонімічних паремійних одиниць: *A faithful friend is better than gold* (Вірний друг кращий, ніж золото); **Friends are better than sacks of gold (Друзі кращі, ніж мішки золота); A good friend is a great treasure (Добрий друг – це величезний скарб); No treasure's better than a faithful friend** (Немає кращого скарба за вірного друга). Як бачимо, ця група паремій, що вербалізують досліджуваний концепт в англійській мові, є однією з найбільш чисельних.

В англійських пареміях розмежовуються поняття 'друг', 'приятель' та 'знайомий'. За одним англійським прислів'ям відмінність між першими двома поняттями чимала: *There is a lot of difference between friends and acquaintances*. Знайомих може бути багато, а друзів – ні: *Have many acquaintances but few friends*. Їх, як і книжок, має бути мало, але вони повинні бути добрими: *Books and friends should be few but good*. Оскільки хто дружить з усіма, не дружить ні з ким: *A friend to all is a friend to none / A friend to everyone is a friend to nobody; Everybody's companion is nobody's friend* (Друг усім – друг нікому). Також і для давніх римлян якісно змістовне наповнення дружніх відносин значно важливіше за їх кількісне представлення: *Fidi sunt modici licet agglomerentur amici* (Хоч друзів ціла купа, проте вірних жменька); *Vulgare amici nomen, sed rara est fides* (Слово друг поширене, але вірність є рідкісною). Як бачимо, у друзях римляни високо цінували вірність. Проте справжня, вірна дружба була явищем надзвичайно рідкісним: **Amicus fidus rarus est (Вірний друг – рідкісний)**, *Homnibus plenum, amicis vacuum* (Людей багато, а друзів немає). Давні римляни порівнювали справжнього друга із рідкісним птахом: *Amicus verus rara avis est* (Справжній друг – рідкісний птах), а англійці, у свою чергу, підкреслюють рідкісність вірного друга, порівнюючи його з діамантом, цінним та рідкісним водночас: *A faithful friend is as rare as a diamond* (Вірний друг є такий рідкісний, як діамант); *True friends are like diamonds, precious and rare; false ones like autumn leaves, found everywhere* (Справжні друзі, як діаманти, цінні та рідкісні; фальшиві друзі, як осінні листя, знаходяться всюди).

Істинна дружба вимагає верифікації. Ця тематична логема є універсальною та варіативною в паремійному стоці обох мов. Дружба вимагає часу та випробувань для переходу до зрілого етапу розвитку відносин, для того, щоб стати дійсно справжньою, напр. лат.: *Multi modii salis simul edendi sunt, ut amicitiae munus expletum sit* (Не одну мірку солі треба з'їсти разом, щоб дружба стала дружбою) / англ.: *Before you make a friend eat a bushel of salt with him* (Перш ніж з людиною подружишся, з'їш з ним бушель солі) чи лат.: *Nemini fidas, nisi cum quo prius modium salis absumperis* (Нікому не вір, хіба що ти з ним з'їв діжку солі). Фразеологізм «з'їсти діжку / мірку солі», що міститься у наведених вище прикладах, робить акцент на чинник часу, необхідний для переходу до іншого якісного стану людських взаємин. Проте у процесі верифікації більшу роль відіграє не стільки час, як випробування нещастям та бідною, що є лакмусовим папірцем істинності дружніх відносин, напр. лат.: *Amicus, an nomen habeas, aperit calamitas* (Маєш ти друга чи лише пусте ім'я – виявляє нещастя); *Amici probantur rebus adversis* (Друзі перевіряються у нещасті); *In angustis amici apparent* (Друзі пізнаються у біді) чи їх англійські абсолютні або часткові еквіваленти, напр.: *A friend in need is a friend indeed; A friend is never known till needed {a man has need}; A friend is best found in adversity*. Англійське прислів'я *A long spell of illness is apt to point out your friends* ілюструє те, що ще одним з індикаторів істинності дружніх взаємин може стати тривала хвороба.

Паремії демонструють думку про те, що кількість друзів, або навіть їхня наявність чи відсутність, залежить від матеріального становища людини. Як у латинському, так і в англійському паремійних фондах прослідковується така закономірність: чим людина багатша, щасливіша, тим більше друзів вона має, напр. лат.: *Felicitas multos habet amicos* (У щастя багато друзів). Так, щастя, достаток, багатство приваблюють численних друзів, напр. лат.: *Res amicos invenit* (Багатство знаходить друзів); англ.: *He that has a full purse never wanted a friend* (У кого повний гаманець, тому друзів не бракує); але не завжди справжніх, оскільки, із погіршенням матеріального становища чи появою проблем кількість друзів кардинально зменшується, вдавані друзі кудись зникають, напр. лат.: *Donec eris felix, multos numerabis amicos, // Tempora si fuerint nubile, solus eris* (Поки щасливо живеш, то й рахунку не матимеш друзям, // А спохмурніє твій день – бути самотнім тобі); *Si res lassa (laxe) labat, itidem amici collabascunt* (Якщо становище похитнеться, то зразу ж друзі розбігаються) та англ.: *In time of prosperity, friends will be plenty; in time of adversity, not one amongst twenty; No longer pipe, no longer dance*. Латинські прислів'я звертають увагу на те, що матеріальні нестатки означають не лише відсутність родини та друзів, про злидаря навіть не пам'ятають: *Mendico ne parentes quidem amici sunt* (В убогого немає ні батьків, ні друзів); *Inopi nullus amicus* (У бідного немає друзів); *Simul ac quis misertus est, memoria interiiit* (Як тільки хто збідніє, то ніхто про нього не пам'ятає).

Деякі латинські паремії та їхні англійські кальки демонструють негативну конотацію завдяки лексемам *vorog* (лат. *inimicus*) та *крадій* (лат. *fur* / англ. *a thief*), напр.: лат. *Amicus hominis, inimicus causae* (Друг людини, але ворог справи), лат. *Amici fures temporis* / англ. *Friends are thieves of time* (Друзі – крадії часу). Отож, поняття 'друг' і 'справа' повинні бути розмежовані. Поза тим, у колективній свідомості носіїв англійської мови ворог у співвідношенні до фальшивого друга має більш позитивну конотацію, напр. англ.: *Better an open enemy than a false friend; False friends are worse than open enemies*; оскільки є неліцемерним і відвертим та не приховувє своїх намірів.

Аналіз паремійних одиниць, що вербалізують концепт *AMICITIA* / *FRIENDSHIP*, уможливив виявлення універсальних найбільш характерних ознак дружніх взаємин:

1) немалу роль у початку дружніх відносин відіграє схожість. Це можна пояснити тим, що легше досягти взаєморозуміння із тими, хто має схожі із нашими погляди на життя, хто має подібний характер та вдачу, напр. лат.: *Pares cum paribus facillime congregantur* (Рівні найлегше з рівними сходяться); *Concolores aves facillime congregantur* (Птахи однієї масті легко сходяться) чи англ.: *Like draws to like* (Подібне тягнеться до подібного). Зазначимо, що в латинській мові ця група паремій є дуже варіативною і репрезентативною;

2) людина відображається в своїх друзях, уподібнюється до тих, хто знаходиться поруч з нею, з ким вона проводить максимальну кількість часу, напр. лат.: *Noscitur ex sociis* (Людину пізнаємо по його товаришах) та англ.: *A person is reflected in the friends he chooses; A man is known by his friends*. Слід бути дуже обережним при виборі друзів, так як ті мають на нас величезний вплив. Одне з латинських прислів'їв стверджує те, що хто з ким зійдеться, таким і буде: *Cum quo aliquis iungitur; talis erit*. Ця група пареміологічних одиниць є чи не найбільш чисельною у латинській мові;

3) справжніх друзів об'єднує спільний внутрішній світ, спільні настрої, почуття та переживання, подібні чи навіть тотожні бажання, поривання та прагнення. Латинське прислів'я та його англійська калька констатують, що у друзів усе спільне, лат.: *Amicorum sunt omnia communia* / англ.: *Among friends all things are common*. У них спільна душа, напр. лат.: *Amicus est unus animus in duobus corporibus* / англ.: *A friend is one soul in two bodies* (Друг – це одна душа, що живе у двох тілах);

4) у дружніх взаєминах велику роль відіграють тактовність, доброзичливість, повага, дбайливе ставлення до друга, напр. лат.: *Amicum laudare ne ioco quidem licet* (Друга не годиться ображати навіть жартом); *A good friend never offends*. Англійські паремії наголошують на важливості дружнього ставлення до друга: *A man that has friends must show himself friendly*; демонструють готовність прийти на допомогу без зволиків: *When friend asks, there is not tomorrow*;

5) ще однією ознакою дружби, що представлена в уявленнях латиномовного та англомовного етносів, є допомога, підтримка у складних життєвих обставинах, напр. лат.: *Alier maxillae cui substat, nat levis ille* / англ.: *It is easy to swim if another holds up your chin* (У кого за щелепою є хтось, той пливе легко). У пареміях **вірний друг постає в образі лікаря / ліків**, напр. лат.: *Nec quisquam melior medicus quam fidus amicus* / англ.: *No physician like a true friend*. (Немає кращого лікаря, ніж вірний друг); або лат.: *Amicus fidelis medicamentum vitae* / англ.: *A faithful friend is the medicine of life* (Вірний друг – це ліки життя);

6) спільним для обох лінгвокультур є необхідність сприйняття друга таким, яким він є, разом з його вадами та недосконалостями, напр. лат.: *Amicus cum vitiis ferendus* (Друга треба терпіти з (його) недоліками); *Amici vitia noveris, non oderis* (Пізнай вади друга, але не ненавидь їх) та англ.: *To get a friend, close one eye; to keep him, close both; You will never have a friend if you must have one without faults*;

7) друга легше втратити, ніж знайти, напр. англ.: *A friend is easier lost than found* / *A friend is not soon gotten than lost* та лат.: *Amicus diu quaeritur; vix invenitur; difficile servatur* (Друга довго треба шукати, ледве можна знайти, важко зберегти);

8) паремії обох мов закликають шанобливо ставитись до старих, перевірених друзів, напр. лат.: *Calles antiquos servas veteres et amicos* (Шануй старі стежки і давніх друзів). Тому що найдавніший приятель – найкращий, лат.: *Veterrimus homini optimus amicus est* / англ.: *Old friends and old wine and old gold are the best*.

Крім згаданих вище універсальних ознак дружби, зазначимо й такі, що є характерними саме для латиномовного етносу. У свідомості давніх римлян широко поширеною

була думка про те, що одним із основних підґрунть дружби була рівність, що становила її сутність: *Amicitia aequalitas* (Дружба – це рівність); була її необхідною умовою: *Inter pares amicitia* (Дружба {можлива} між рівними); джерелом: *Similitudo morum amicitiam creat* (Подібність характерів породжує дружбу); а якщо не джерелом, то результатом: *Amicitia similes invenit aut facit* (Дружба подібних знаходить або робить такими).

За уявленнями давніх римлян дружні відносини базувалися на високих моральних якостях, таких як чесність, порядність, вірність, щедрість у відношенні до друга, бажання поділитися навіть останнім, напр.: *Virtus amicitiam et gignit, et continet* (Благодетство і породжує дружбу, і підтримує її); *Amicitiae coagulum unicum est fides* (Єдине, що скріплює дружбу, – це вірність); *Amicis eo magis des, quo nihil habes* (Давай друзям тим більше, чим менше маєш).

Національно-культурна специфіка концепту найбільш яскраво проявляється у локанарних пареміях – у висловах та афоризмах, що не мають семантичних еквівалентів у порівнювальній мові. Представлена нижче група англійських паремій належить саме до таких. Вони виявляють такі ознаки дружби, як дистанційність: *Friends are like fiddle-strings, they must not be screwed too tight; A hedge between keeps friendship green*; невтручання в особистий простір людини: *Little intermeddling makes good friends; Friends are all right when they don't interfere with your career*. В прислів'ях не схвалюються контролююче ставлення до друга: *A friend takes an interest in you – but not a controlling one*; та надокучливість: *A constant guest is never welcome; Friendship increases in visiting friends, but in visiting them seldom*.

Серед англійських паремій зустрічаємо й такі, що відображають причинно-наслідкові аспекти втрати 'дружби', до прикладу, одруження: *A friend married is a friend lost*; прихід до влади: *A friend in power is a friend lost*; порада: *To lose a friend, advise him*. Кінець дружніх стосунків також може настати як наслідок позичання грошей: *Lend your money and lose your friend. When I lent I had a friend; when I asked he was unkind* (Я мав друга, коли йому позичав, а коли спитав про борг, то він повівся зі мною неприязно). Згідно англійських прислів'їв важко залишатись друзями, маючи боргові зобов'язання. Паремії закликають не позичати гроші в друзів та не давати їм у борг: *Neither a borrower nor a lender be*. Оскільки чим коротший борг, чим точніші розрахунки, тим міцніша дружба: *Short debts {accounts} make long friends / Even reckoning makes long friends*. У латинських пареміях також знаходимо те, що ще однією з умов підтримання дружніх стосунків є чесність в розрахунках: *Amicitiam tuetur, qui recte rationes supputat* (Той зберігає дружбу, хто чесний в розрахунках) та чіткість угод: *Clara pacta claros faciunt amicos* (Чіткі угоди створюють добрих друзів).

Національною маркованістю відзначаються також й англійські паремії з референцію на рідню. Добрий друг прирівнюється до найближчого родича: *A good friend is my nearest relation*. Або ж тут простежується порівняння друга з родичем на користь першого: *A good friend is better than a hundred relatives; A friend at hand is better than a relative at a distance*. Ще однією перевагою дружніх стосунків є те, що друзів, на відміну від родичів, ми можемо вибирати самі: *God sends us our relatives, but we can choose our friends. You may choose your friends; your family is thrust upon you*.

Висновки. Порівняльний аналіз латинських та англійських паремій дозволяє зробити такі висновки. Для досліджуваних лінгвокультур універсальними є такі ознаки, як ціннісність та надзвичайна рідкісність вірної дружби, випробування дружби часом, бідною чи погіршенням матеріального становища, підтримка у складних життєвих ситуаціях, сприйняття друга таким, яким він є, спільні погляди на життя тощо, про що свідчать аб-

солотні та частково-еквівалентні паремії. Зазначимо, що саме ці групи паремій, що вербалізують концепт *AMICITIA / FRIENDSHIP*, є найбільш чисельними як у латинській, так і в англійській мовах, що вказує на те, що представники цих лінгвокультур мають схожі уявлення про дружбу. Незважаючи на універсальність, досліджуваний концепт має й національно-культурну специфіку, що найбільш яскраво проявляється у лакунарних пареміях, що відображають розбіжності у світосприйнятті представників різних етносів. Так, наприклад, для давніх римлян важливою ознакою дружби була рівність. Представники ж англійського етносу, у свою чергу, високо цінують особисту свободу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Англо-український фразеологічний словник / [авт.-уклад. К. Т. Баранцев]. – К. : Знання, 2005. – 1056 с.
2. Бабичев Н. Т. Словарь латинских крылатых слов / Н. Т. Бабичев, Я.М. Боровский. – М. : Русский язык, 1988. – 960 с.
3. Кокаре Э. Я. Интернациональное и национальное в латышских пословицах и поговорках / Э. Я. Кокаре. – Рига : Зинатне, 1978. – 294 с.
4. Крылатые латинские выражения / [Авт.-сост. Ю. С. Цыбульник]. – Харьков : Фолио; М.: Эксмо, 2007. – 992 с.
5. Латынь на все случаи жизни / [сост. С. Барсов]. – М. : Издательство АСТ ; Издательство Астрель ; Издательство «Транзиткнига», 2005. – 431 с.
6. Хаметова М. Ф. Лингвокультурологические особенности концепта "дружба" в немецкоязычной картине мира / М. Ф. Хаметова // Вестник Челябинского государственного университета. Филология. Искусствоведение. – 2009. – Вып. 35. – С. 148–151.
7. Цимбалюк Ю. В. Латинські прислів'я і приказки / Ю. В. Цимбалюк. – К. : Вища школа 1990. – 436 с.
8. A Dictionary of American Proverbs. – Oxford : Oxford University Press, 1996. – 736 p.
9. Longman Dictionary of English Language and Culture. – London : Longman, 1998. – 1567 p.
10. The Concise Oxford Dictionary of Proverbs. – 3rd ed. / [Ed. by J. A. Simson]. – Oxford : Oxford Clarendon Press, 1982. – 265 p.

REFERENCES:

1. Anhlo-ukrainski frazeolohichni slovnyk / [avt.-uklad. Barantsev K. T.]. – K. : Znannia, 2005. – 1056 s.
2. Babichev N. T. Slovar latinskikh krylatykh slov / N. T. Babichev, Ya. M. Borovskii. – M. : Russkii yazyk, 1988. – 960 s.
3. Kokare E. Ya. Internatsionalnoie i natsionalnoie v latyshskikh posloviatsakh I pogovorkakh / E. Ya. Kokare. – Riga : Zinatne, 1978. – 294 s.
4. Krylatye latynskii vyrazheniia / [Avt.-sost. Yu.S.Tsybulnyk]. – Kharkov : Folio; M; Eksmo, 2007. – 992 s.
5. Latyn na vse sluchai zhyzni / [sost. S. Barsov]. – M. : Izdatelstvo AST ; Izdatelstvo Astrel ; Izdatelstvo «Tranzitkniga», 2005. – 431 s.
6. Khametova M. F. Lingvokulturologicheskie osobennosti kontsepta "druzhiba" v nemetskoiazychnoi kartine mira / M. F. Khametova // Vestnik Cheliabinskogo gosudarstvennogo uniiversiteta. Filologiya. Iskustsvovedeniie. – 2009. – Vyp. 35. – S. 148–151.
7. Tsybaliuk Yu. V. Latynski pryslyvia I prykazky / Yu. V. Tsybaliuk. – K. : Vyshcha shkola 1990. – 436 s.
8. A Dictionary of American Proverbs. – Oxford : Oxford University Press, 1996. – 736 p.
9. Longman Dictionary of English Language and Culture. – London : Longman, 1998. – 1567 p.
10. The Concise Oxford Dictionary of Proverbs / [ed. by J.A.Simson]. – Oxford : Oxford Clarendon Press, 1982. – 265 p.

Стаття подано до редакції 28.04.2015 р.